

„Hál’ Istennek abban a könyvben, amibe belekezdtem, nincs Rezeda Kázmér...”

Krúdy ironikus névadásáról – fordításstilisztikai megközelítésben

1. A tanulmány céljairól és elméleti-módszertani keretéről. MÁRAI SÁNDOR, aki köztudottan Krúdy egyik legnagyobb rajongója és az író művészetének egyik legjobb ismerője volt (vö. pl. SZATHMÁRI 2004), a következőket írta Krúdy műveinek német fordításairól: „Krúdy, németül. Az idegen nyelv perspektívájában kitetszik, hogy éppen azt nem lehet lefordítani, ami Krúdy írásaiban jellegzetes: a paródiát. [...] Amikor Krúdy hősei és hősnői sóhajtoznak, szemüket forgatják, fennkölteket vagy érzelmeseket mondanak, az író feltételezi, hogy az olvasó tudja: mindez csak paródiája a valóságnak. És ez a varázsos Krúdy írásaiban, magyarul. De az idegen olvasó mindezt valóságosnak, igazinak kell olvassa... és akkor visszájára fordul az egész.” (MÁRAI 1992: 295–296.) Ehhez hozzátehetjük, hogy a paródia, a játék, az ironia nemcsak a szereplők cselekedeteiben, érzéseiben, szavaiban, hanem nagyon gyakran neveiben is jelen van. A tanulmány célja ennek a névstilisztikai szövegsajátosságnak az elemző megközelítése jellegzetes példák alapján. Ez az általános szándék a következőképpen részletezhető és konkretizálható: egyrészt olyan kérdéseket kívánok felvetni, amelyek alapul szolgálhatnak további, az ironikus nevek (főképpen személynév) fordítására irányuló vizsgálatoknak, másrészt célozom az is, hogy egy újabb, eddig nem alkalmazott, nevezetesen a név- és a fordításstilisztikait szintetizáló megközelítéssel hozzájáruljak a Krúdy-életmű teljesebb stilisztikai leírásához.

A tanulmány – nyelvelméleti háttérét és módszertani alapjait tekintve – a funkcionális kognitív nyelvészet, ezen belül a kognitív stilisztika tágabb keretébe illeszkedik. Az idetartozó alapelvek és kategóriák részletesebb tárgyalására most nincs mód, s a funkcionális nyelvészetnek és a kognitív stilisztikának az utóbbi években a magyarországi nyelvészetben bekövetkezett dinamikus elterjedése, térnyerése következtében (l. pl. TOLCSVAI NAGY – LADÁNYI szerk. 2008, TÁTRAI – TOLCSVAI NAGY szerk. 2012, TOLCSVAI NAGY 2021), meglehet, ez egyébként sem lenne különösebben indokolt, így most csak az idetartozó legfontosabb háttérfeltevésekre utalok röviden (vö. LANGACKER 2008, TOLCSVAI NAGY 2013).

A nyelv a megismerés közege és része, a nyelvi rendszer és a nem nyelvi kognitív rendszerek között kölcsönviszony van. A nyelvi rendszernek a produkció és a megértés is integrált része. A nyelvi rendszerben a jelentés a meghatározó tényező, ugyanakkor a leírásnak egyszerre kell szerkezet- és jelentésközpontúnak lennie. A nyelvi kategorizációban is érvényesül a prototípuseelv. A kognitív stilisztika legfontosabb tétele szerint a nyelvi szerkezetek megformáltsága (azaz a stílusa), amelynek jelen esetben az egyik meghatározó részeként értelmeződnek és kapnak elemzést az irodalmi tulajdonnevek (vagyis az írói névadással¹ létrejött nevek), nem pusztán díszként funkcionál, hanem

¹ Az *írói névadás*, illetve *irodalmi névadás* terminusok kérdésében jömagam KOROMPAY KLÁRA (2011: 91) – KOVALOVSKY MIKLÓS (1934) alapművére támaszkodó – véleményét osztom, miszerint az *irodalmi névadás* összefoglaló értelmű is lehet, így a névadás és az irodalom

inherens módon, releváns mértékben hozzájárul a szövegek jelentéséhez (vö. pl. TOLCSVAI NAGY 1996, 2005; PETHŐ 2011: 15–30). TOLCSVAI NAGY GÁBOR (2006: 631) itt is alapul vett definíciója ennek megfelelően így adja meg a stílusfogalom legfőbb összetevőit: „a stílus [...] a szöveg megformáltsága által létrehozott értelem-összetevő, amely a beszélő bizonyos szándékolt vagy nem szándékolt, nem fogalmi és nem denotatív közléseleseit a befogadóban attributív módon valósítja meg.”

Mivel jelen vizsgálat anyagát szépirodalmi szövegek adják, szükségesnek tűnik legalább röviden utalni arra is, hogy a szépirodalmi szövegek stílusa – és ebből következőleg vizsgálata is – a hasonlóságok mellett jelentős eltéréseket mutat a nem szépirodalmi szövegekéhez viszonyítva. E tanulmány kereteit messze meghaladná ezeknek az összefüggéseknek a részletesebb tárgyalása, így csak arra a különösen fontos tényre utalok itt, hogy a befogadói stílustulajdonítást (ideértve ezen belül most az elemzőit is) meghatározzák azok az általános tendenciák, amelyeket a stílussal kapcsolatban az irodalmi műről a mindennapi megnyilatkozásokkal szemben a befogadói megértésben feltételez a kognitív stilisztika (vö. pl. TOLCSVAI NAGY 1996: 119), vagyis a következők: fokozott stílusbeli összetettség, fokozott mértékű egyediség, fokozott mértékű nyitottság és viszonylagos szövegzárttság.

2. Az irodalmi tulajdonnevek fordításának alapkérdései. Mivel jelen munka egy specifikus névstilisztikai szempontból, nevezetesen fordításstilisztikai megközelítésben vizsgálja a tulajdonneveket, a továbbiak megalapozásaként érdemes arra is kitérni, hogy milyen főbb általános kérdéseket vet fel az irodalmi tulajdonnevek fordítása. (A tulajdonnevek fordításának általános kérdéseiről l. pl. VERMES 2005, SLÍZ 2019; vö. még FARKAS 2007, 2009a.)

Az egyik legáltalánosabb idetartozó kérdés az, hogy egyáltalán szükséges-e, illetve lehetséges-e az irodalmi művek tulajdonneveinek fordítása. Ahogy KUTOR ESZTER (2009: 138) írja: „a válasz a valós tulajdonnevek esetében egyértelműnek tűnik, ezeket nem fordítjuk le a célnyelvre, viszont más a helyzet a fiktív, irodalmi tulajdonnevek esetében. [...] Ha elfogadjuk, hogy bizonyos tulajdonnevek lefordíthatók, sőt lefordítandóak, akkor felmerül a kérdés, hogy pontosan mit is fordítunk. [...] A nyelv melyik szintjén értelmezzük, illetve adjuk vissza az eredeti közlést?” KUTOR (2009) gondolatmenetének további részletesebb bemutatásától eltekintve most csak felsorolásszerűen említem azokat a szinteket, amelyek itt lehetőségként szóba jönnek: a hangok, a morfológia, a szószemantika, a szintaxis, a pragmatika és a stilisztika szintje.²

Tanulságos és általánosítható meglátásokkal tárgyalja SLÍZ MARIANN (2006) is a beszélő neveket – amelyek a fent említett fiktív, irodalmi tulajdonnevek közé tartozóként értelmezhetőek – mint a posztmodern eszközeit. SLÍZ írásához kapcsolódva érdemes utalni a *beszélő név* kategóriája körül kialakulni látszódo értelmezési diskurzusra. Ebben

kapcsolatára általában utal, „mintegy fölé boltozódva a [...] két, szűkebb jelentésű terminusnak, az *írói névadás*-nak és az *irodalmi eredetű névadás*nak”. (Az idetartozó terminológiai kérdésekről átfogóan l. még T. SOMOGYI 2015: 208.)

² Megjegyzendő itt, hogy a hivatkozott, termékeny elméleti kérdéseket is felvető-érintő tanulmány nem dolgoz ki vagy használ rendszeres elméletet (nem is ez a célja), és példái is csak a Harry Potter-történetek eredeti neveire, valamint ezek magyar, illetve német fordításaira (változataira) korlátozódnak. (Megjegyzésem célja nem az értékelés, csupán az idézetek kontextualizálása.)

például HORVÁTH PÉTER IVÁN (2020: 85) a *beszélő* név szűkebb meghatározását (vö. KOVALOVSKY 1934: 37–41) vitatja, vagyis azt a kategorizálást, amely szerint nem beszélő az a név, amelynek inkább a hangulata, mint a köznévi jelentése érvényesül a szereplő jellemzésében, pl. *Pacsirta, Rezeda, Kacska Márton, Barna Gyuri*. Szerinte „ez az elhatárolás [...] túl merev, és legfeljebb a kutató felfogását tükrözi, nem a befogadók véleményét, amelyet csak széles körű recepcióvizsgálatokból lehetne megismerni”. HORVÁTH (2020: 85) – ALFÖLDY (2002: 124) értelmezésével egyezően – ezért azt a nevet is beszélő névnek tekinti, amely „szóhangulatával érzékelteti viselőjének testi vagy jellembeli tulajdonságait”. Jómagam produktívnak tartom ezt a *beszélő* név terminus fogalmi körének kiterjesztésére irányuló javaslatot, viszont úgy vélem – ezt az alább tárgyalandó Krúdy-példák is mutatják majd –, hogy lehetséges egy még tágabb értelmezés is. Vagyis azon túl, hogy egy írói névadással keletkezett személynév „jelentésével vagy szóhangulatával érzékelteti viselőjének testi vagy jellembeli tulajdonságait” (HORVÁTH 2020: 85), nemegyszer azt láthatjuk, hogy a név abban az értelemben „beszél”, hogy részben vagy egészben, sok esetben közvetve, metaforikusan reprezentálja az adott szereplő legtágabban, legáltalánosabban értett habitusát, világbeli helyzetét, egész létsorsát (tehát nem csak „testi vagy jellembeli tulajdonságait”). A fogalom, illetve a terminus ilyenféle kiterjesztése talán túl tágnak tűnhet, ugyanakkor további elemzések, azaz a gyakorlat próbájának való alávetéssel igazolhatónak tűnik. Elvi alapját az itt is érvényes prototípuselv adja, miszerint a kategóriák szélei nem élesek, a besorolás fokozat kérdése, a családi hasonlóság fő szerepet játszik, illetve a kategória nem határozható meg szükséges és elégséges feltételekkel (TOLCSVAI NAGY 2013: 125; vö. még ROSCH 1975, EYSENCK–KEANE 1997: 280–287). Összegezve mindent az a kérdés fogalmazódik meg, hogy miképpen fordíthatók az ilyen értelemben vett, azaz a legtágabban értett „beszélő”, vagyis jelentésükkel, hangulatukkal, asszociációs mezejükkel, metaforikus jelentéskiterjesztéssel stb. a stílushoz és ezáltal szövegértelelemhez releváns mértékben hozzájáruló nevek.

3. A névadás jelentősége a Krúdy-prózában. Számos idézettel lehetne igazolni azt az állítást, hogy Krúdy kivételesen nagy jelentőséget tulajdonított az írói névadásnak, különösen a személyneveknek (vö. KOVALOVSKY 1956: 528, PETHŐ 2008: 103), most azonban csak egy példát idézek erre Az akasztott ember című novellából, mivel ez önmagában is szemléletesen igazolja az állítást. E rövid részlet szempontunkból két fontos tényre is rávilágít. Egyrészt arra, hogy Krúdy mennyire fontosnak tartotta és ezért mennyire átgondoltan alkalmazta az írói névadás stíluspotenciálját, másrészt arra, hogy az író a jelentésképzés szempontjából tudatosan alkalmazta a képesség stilisztikai lehetőségeit: „én százféle nevet gondoltam ki Szerecsenfő számára, és végeredményben mégis a Szerafin illett reá a leginkább. Mert **nevében benne volt az ősz s a tavasz, a szomorúság és a vidámság**” (Krúdy 1981: 243; saját kiemelés: P. J.).

4. Az irónia mint implicit értékelés. Az utóbbi évtizedekben – elsősorban a vonatkozó pragmatikai kutatásoknak köszönhetően – jelentős előrelépés történt a magyar nyelvű szakirodalomban is az irónia fogalmának funkcionális nyelvészeti újraértelmezésében (l. pl. TÁTRAI 2008: 311–320, 2011: 190–204; NEMESI 2009: 60–61 és passim). A hagyományosnak nevezhető korábbi retorikai felfogás szerint az irónia lényege abban jelölhető meg, hogy „mást mondunk, mint amit gondolunk; leggyakrabban az ellenkezőjét

gondoljuk annak, amit mondunk [...]. Többnyire feddés dicséret formájában vagy ennek ellenkezője.” (SZABÓ G. – SZÖRÉNYI 1988: 169.) Az újabb ironiaértelmezések szerint viszont ez a jellemzés nem ad teljes képet, így pontosítása, kiegészítése szükséges. A felmerülő javaslatok közül (vö. pl. NEMESI 2009: 60–61 és passim, 2019; KOMLÓSI 2012) szempontunkból – általánosérvényűsége, azaz minden típusú, így a szépirodalmi szövegekre is alkalmazható volta és kidolgozottsága miatt – TÁTRAI SZILÁRDÉ (2011: 190–204) tűnik a legproduktívabbnak. Eszerint „az iróniáról általánosságban elmondható, hogy alkalmazása a kontextusfüggő **implicit értékelést** teszi lehetővé” (saját kiemelés: P. J.), azaz a megnyilatkozó reflexíven viszonyul az ironikusán értett reprezentációhoz, és implicit módon egy újabb kiindulópontot ajánl fel. Mindez esetünkben, azaz a Krúdy-művekben előforduló ironikus nevek vonatkozásában azt jelenti, hogy az egyébként átlagos, hétköznapi vagy éppen rendkívüli (romantikus, patetikus túlzásokat felmutató) személyiségként felfogható szereplők különleges stílushatású nevük konnotációja által implicit értékelést kapnak, a szerep és a név disszonanciájából adódóan a hétköznapi tapasztalat és az irodalmi hagyomány sémái szerint haladó, egyszerű, szokványosnak is mondható besorolásuk, értékelésük megkérdőjeleződik, egyúttal egyéniségük/szerepük kritika, finom gúny vagy akár netsvéség tárgyává válik.

5. Krúdy ironikus stílushatású nevei: a főbb típusok. A forrásnyelvi szövegekben előforduló, itt vizsgálandó ironikus nevek, illetve a célnyelvi szövegekben megjelenő változatok összevetése előtt először is tekintsük át a vonatkozó szakirodalomra (KOVALOVSKY 1956; J. SOLTÉSZ 1989; PETHŐ 1999, 2000, 2008, 2023) támaszkodva, de azt egy újabb típussal (3) kiegészítve Krúdy ironikus neveinek legjellemzőbb típusait:

1. Az *-i* képző segítségével „fabrikált”³ nevek. Ezen a módon bármely szóból vagy akár önkényes hangorsóból lehetséges fiktív családnevet létrehozni (vö. az ezt az eljárást ironikusán bemutató *Függvényesi*, az ország keresztapja című Krúdy-novellával). Ezek általában a szótó jelentéséből adódó valószerűtlenség, a morfológiai hitelesség és a szemantikai abszurdítás kontrasztja miatt is ironikus nevek: *Bánati*, *Fáradti*, *Fajdkkasi*, *Habféhéri* stb.

2. A romantika különlegességkedvelésének ironikus megidézéseként értelmezhetők a következő nevek: *Szarvashegyi-Fácánkúti Edmund*, *Szerelmevölgyi Áldáska*, *Hattyufalvi Etele*; *Zöldvári Agnéta* stb. Az idetartozó nevek esetében többnyire mind a családnev, mind a keresztnév különleges.

3. Különösen szaliens módon stilizált (vö. PETHŐ 2014), azaz „költői”, ugyanakkor éppen ezért, vagyis markánsan valószerűtlen voltak miatt is ironikus stílushatású nevek: *Kisilonka Jácint*, *Nagybotos Viola*, *Nyírjes Evelin*, *Rezeda Kázmér* stb. (Ez a típus szorosan érintkezik a 2. típussal. Külön kezelésének indoka az, hogy nem vagy nem egyértelműen köthető a 19. századi romantikához, bár ennek kapcsán is szükséges utalni a prototípuselvre.)

³ A „fabrikálás”-ként való minősítéshez, illetve e névtípusoz kiindulási alapként l. a magyar családnev-típusok, illetőleg az *-i* képzős családnevek kérdéskörét (pl. MELICH 1943, BENKŐ 1948–1949, FARKAS 2009b alapján; az „álhelynévi” nevek, illetve a családnevek szemantikájának konnotációs megközelítéséhez l. JUHÁSZ 2007).

4. Szűkebben értett beszélő nevek, amelyek a 20. századi prózában már idejétmúltak, így egyrészt ezért, archaizáló voltak miatt is ironikusan hatnak, másrészt olykor túlzottan is beszédek, jellemzőek a névviseelőre, és ez a túlzás is az irónia összetevője lesz. Pl. *Csinosi*, a „pesti nőrabló”, a nők számára ellenállhatatlanul hódító férfiú; *Diszkanti* úr, a Balatoni Dalárda tagja; báró *Kocziñtsi*, aki „a tokaji eredetű borokért élhal szabad óráiban” (Krúdy 1993: 350).

6. Krúdy ironikus nevei a német fordításokban. Krúdy fenti – vagy akár más – típusokba tartozó ironikus neveinek a forrásnyelvi stílushatással és jelentésképzéssel adekvát visszaadása különösen nehéz feladat a fordítók számára. Ezt a tényt jól illusztrálja a következő interjúrészlet is, amely a jeles Krúdy-fordítóval, Viragh Christinával készült interjúból (SZÖNYEI 1997) származik:

MN: Krúdyt például ön javasolta [fordításra]?

CV: Igen. A vörös postakocsi és néhány rövidebb elbeszélése megjelent németül, de abszolút nem ismerik, fogalmuk sincs, hogy ki Krúdy.

MN: Átültethető az ő nyelve?

CV: Rémesen nehéz. Nem is tudom, hogy mibe kezdek bele. Félig örültség, de meg kell próbálni, annyira fontos lenne, hogy Krúdyt ismerjék németül. Egyáltalán, nagy hiánya a nyugati kultúrának, hogy nem ismerik Krúdyt. Megpróbálok, talán sikerül, talán nem.

MN: **Mit tud majd kezdeni az olyan nevekkel, mint például Rezeda Kázmér?**

CV: Nem is tudom, **hál’ Istennek abban a könyvben, amibe belekezdtem, nincs Rezeda Kázmér...** de szükségem lesz egy magyar Krúdy-specialistára, aki segít nekem.” (Saját kiemelés: P. J.)

Nézzük meg, hogy mit mutat a gyakorlat, mit látunk a megvalósult fordításokban. A fenti tipológia szerint az 1. típusba sorolt nevek alaktani szempontból leginkább a német *von* prepozíciókkal vagy az *-er* képzővel létrejött *Herkunftsnamenekkel* állíthatók párhuzamba (vö. GEUENICH 2002: 41), mivel az *-i* képzős magyar családnevek nagy része is eredetileg a származási helyet jelölte, pl. *Budai*, *Debreceni*, *Váci*. Krúdy neveinek különösségét és egyben iróniáját viszont az adja, hogy ezek a nevek a magyar fül számára nem „természetes” hangzásúak abban az értelemben, hogy tartalmi-szemantikai szempontból nem mutatnak analógiát a származási helyre utaló nevekkel, hiszen a szótó nem helynév, hanem elvont főnév vagy egyéb köznévi, melléknévi stb. Az is figyelemre méltó, hogy a szótó közzsói vagy melléknévi jelentésénél fogva ilyen esetekben – különböző mértékben – metaforikus vagy egyéb jelentéskiterjesztéssel (vö. TOLCSVAI NAGY 2021: 100–125) újabb jelentést is felvesz a név, és hozzájárul egyrészt a névviseelő személyiségének, sorsának, életútjának stb. ábrázolásához, másrészt ezáltal a(z egész) szövegstílushoz és a szövegértelelemhez. Ilyen típusú név például a vizsgált forrás- és célnyelvi szövegekben a *Császárkabáti*. A név etimója, a *császárkabát* (‘Gehrock’) köznévi erősen korhoz kötött, hiszen ez a kabátfajta a biedermeier idején volt divatos. Ennélfogva már a Krúdy-novella keletkezésekor (1924) is archaikus, koridézó szerepű volt; a biedermeier idejét, szemléletmódját idézve a 20. században nosztalgikus-ironikus jellegű. A fordításban ez nem jelenik meg, hiszen a *Schemmelgeschichten* című válogatás *Im weichen Monat sind die Krebse hart* című elbeszélésében (Krúdy 1980: 31–35) az eredeti magyar *Császárkabáti* név szerepel, amelynek egyik lehetséges fordítása a fentiek értelmében, azaz stílus- és koridézó funkcióval például *von Gehrock* lehetne.

A fent idézett Viragh Christina-interjúban is említett *Rezeda Kázmér*, A vörös postakocsi, az Őszi utazások a vörös postakocsin és a Rezeda Kázmér szép élete című regények egyik főszereplőjének a neve a 3. típusba sorolható, hiszen a magyar olvasó számára kétségtelenül művészien keresettnek, különlegesnek, azaz stilizáltak tűnik, ennél fogva ironikusan hat. A vörös postakocsi német fordításakor (Krúdy 1989) a fordító viszont azt a megoldást választotta, hogy a szereplőt az eredeti magyar néven nevezi meg (*Rezeda*), és csupán a magyaros névsorrendet változtatja meg ott, ahol a teljes név szerepel: „*Kázmér Rezeda* war ein Mann von nahezu dreißig Jahren...” (Krúdy 1989: 73), így a német olvasó számára (teljesen vagy részben) elvész a név különleges stílushatása. Különleges a helyzet itt annyiban, hogy a magyar *rezeda* főnév majdnem teljesen egyezik német megfelelőjével (*Reseda*)⁴ így a név közszoói jelentése mégis érvényesülhet valamilyen mértékben.

A *Rezeda Kázmér*-hoz hasonlóan stilizált, költői és ugyanakkor ironikus stílushatású név a *Nagybotos Viola*. A több Krúdy-szövegben is megjelenő név viselőjéről, pontosabban nevének eredetéről, különleges, szinte természetfölötti, varázsserejű szerepéről, jelentéséről a *Nagybotos Viola* című novellában a következőket olvassuk:

„Ernö, mert így hívták, mint a beteges kisfiúkat, akiknek tizenöt esztendő korukban is hosszú hajuk és széles gallérjuk van, s barátjukat szájba csokolják – húszesztendő korában vette föl ezt a nevet [ti. a *Nagybotos Violá*-t], amely név alatt körülbelül kétezer nőnek bemutatkozott országunkban, és télen a hóba rajzolta vagy a zúzmarás ablaküvegbe karcolta, szerelmes levelek alá kanyarította, amely leveleket költők műveiből állította össze, és a kis szobaleánynak éppolyan grandezzaival vallotta meg, mint a gazdag öreg asszonyságnak – **mintha már nevével együtt szerelmet is vallott volna**” (Krúdy 1979: 194; saját kiemelés: P. J.).

E szövegrész Zeltner Ernő által készített német fordítása az *Ich liebte eine schöne Frau* című kötetben a következő:

„Ernö, denn so hieß er, wie kränkliche kleine Buben, die noch im Alter von fünfzehn lange Mädchenhaare und breite Krägelchen tragen und ihren Freund auf den Mund küssen – diesen Namen nahm er im Alter von zwanzig an, unter ihm hat er sich in diesem Land circa zweitausend Frauen vorgestellt, im Winter zeichnete er ihn in den jungfräulichen Schnee, kratzte ihn in den Raureif, der das Fensterglas überzog, schnörkelte ihn schwungvoll unter Liebesbriefe, deren inbrünstige Geständnisse er sich aus Dichterzeilen zusammenbastelte und die er kleinen Zimmermädchen mit derselben Grandezza widmete wie begüterten älteren Damen – **als wollte er ihnen mit dem Namenszug allein sein Herz öffnen und seine Liebe gestehen**” (Zeltner Hrsg. 2011: 81; saját kiemelés: P. J.).

⁴ Idetartozó (nem lényegtelen) érdekességként jegyzem meg, hogy míg a regény fordításában a forrásnyelvvel megegyező *Rezeda* alak szerepel (Krúdy 1989: 39 és passim), addig A vörös postakocsi alapján készült német nyelvű hangjáték (Die rote Postkutsche, Hörspiel) szereplőlistájában már a német *Reseda* áll (l. <https://oe1.orf.at/hoerspiel/suche/7948>; 2024. 05. 16.).

A fordítás utolsó tagmondatát vegyük most közelebről szemügyre, amelyben a *nevével* szónak – azaz *Nagybotos Viola* korreferenciájának – megfelelőjeként a *mit dem Namenszug* áll. A *Namenszug* jelentése viszont nem ’név’, hanem ’aláírás’ (jemandes Unterschrift [in ihrer charakteristischen Form]) vagy ’művészi rajzolatú betűkkel írt monogram’ (kunstvoll gestaltete Initialen).⁵ A fordításban tehát nem a *Nagybotos Viola* név holisztikus és inherens szemantikai potenciálja, „varázsa” (vö. „húszesztendőskorában vette föl ezt a nevet, amely név alatt körülbelül kétezer nőnek bemutatkozott országunkban”), hanem az íráskép, pontosabban az íráskép karakterisztikus volta, a művészien rajzolt betűk kerülnek a figyelem előterébe. Valójában azonban nem az aláírás különleges formája, hanem a név különlegessége: metaforizáltsága, ha úgy tetszik, költőisége, illetve ezzel is összefüggő extrém, implicit – és az ironikus hatást ezzel is kiváltani képes – szemantikai ellentéte, nevezetesen a maskulin *Nagybotos* és a feminin *Viola* kontrasztja, tehát a név szemantikai-stilisztikai potenciálja, összetettsége a releváns, ez a stílushatás és a jelentésképzés alapja.

Vizsgáljunk meg még közelebről egy érdekes példát. A nagy étvágú ember, vagy hogyan lakott jól a Pátri Pesten című novella címszereplőjének neve, a *Pátri* Hans Skirecki fordításában *Landsmann* lesz (Der Mann mit dem gesegneten Appetit oder Wie Landsmann in Pest satt wurde; a Schlemmergeschichten című kötetben; Krúdy 1980: 105–125):

„*Pátrinak*, azaz *földinek* azért nevezte a közvélemény, mert olyan barátságos ember volt, hogy bármilyen vidékbeli embernek a megismerkedés után nyomban földije lett, jöhetett az Tiszántúlról vagy a Dunántúlról. Sohasem tudódott ki, hol született *Pátri* igazában” (Krúdy 1983: 499; saját kiemelések: P. J.).

„Als *Landsmann* bezeichnete ihn die Öffentlichkeit, weil er ein so freundlicher Mensch war, dass er für Leute aus allen nur möglichen möglichen Gegenden sogleich nach dem Kennenlernen ein *Landsmann* wurde, ob sie nun von jenseits der Theiss oder von jenseits der Donau kamen. Es ist nie bekannt geworden, wo *Landsmann* wirklich geboren wurde” (Krúdy 1980: 105; saját kiemelések: P. J.).

A *Landsmann* a *Pátri* közszoói jelentésének denotatív magját, azaz a ’földi’-t visszaadja, hiszen a *Landsmann* jelentése: ’valaki, aki ugyanabból az országból, ugyanarról a vidékről, ugyanabból a helységből való, mint a másik’ (’jemand, der aus demselben Land stammt, aus derselben Landschaft, Gegend kommt wie ein anderer’)⁶. A forrásnyelvi *Pátri* egész jelentésszerkezetét tekintve viszont semmiképpen nem tekinthető egyenértékűnek a *Földi*-vel; ezt a megkülönböztetést a forrásnyelvi szöveg explikálja is: „*Pátrinak*, azaz *földinek* azért nevezte a közvélemény...” A *Pátri* ugyanis játékos-tréfás szóképzés eredménye, szótöve a latin *patria* főnévre vezethető vissza (vö. még latin *compatriota*). A latinos név már a szöveg keletkezésének idején (1932) is sajátos stílushatású, nevezetesen ironikus a kissé régies műveltséget tréfásan, bizalmas stílusértékkel felidéző, játékosan „fitogtató” jellegével, így magát a szereplőt is új értelmezési keretben helyezi el. Az egyik értékelés szerint a szereplő nagy tekintélyű, befolyásos és

⁵ DUDEN online szótár: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Namenszug> (2023. 11. 12.)

⁶ DUDEN online szótár: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Landsmann> (2023. 11. 12.)

népszerű személy lenne. A másik értékelési kiindulópont viszont – szövegszinten természetesen nem csupán a név alapján, hanem azzal szoros összefüggésben, a 19. századi világhoz tartozó, időből kikopó volta miatt is – inkább a kissé (vagy talán nem is kissé) komikus, az alaptalan bizalmaskodással visszaélő, „simlis” személyiségjegeit helyezi előtérbe.

7. Összegzés. Rövid összegzésként megállapítható, hogy a névadás, ezen belül különösen a személynévadás kiemelkedő szerepet játszik a sajátos, egyedi Krúdy-stílusban, ezáltal a Krúdy-szövegek jelentésszerkezetében, főként az egyik legfontosabb stílusjellemző, az irónia létrejöttében. Szintén általánosító érvénnyel kijelenthető, hogy Krúdy írói névadása változatos formákban, különböző típusokban tölti be a stilisztikai jelentésképzés funkcióit.

A fent tárgyalt példák jól mutatják azt is, hogy Krúdy sajátos írói névadása nagy kihívás elé állítja a fordítókat, így igazán érthető Viragh Christinának a címben idézett, megkönnyebbülést kifejező sóhaja: „Hál’ Istennek abban a könyvben, amibe belekezdtem, nincs Rezeda Kázmér...”

Igaz lenne tehát MÁRAI SÁNDORNAK (1992: 295) a bevezetésben citált, az adekvát fordításra vonatkozó szkeptikus véleménye: „éppen azt nem lehet lefordítani, ami Krúdy írásaiban jellegzetes”? Jómagam azt gondolom, hogy bár MÁRAI véleménye korántsem alaptalan, általánosítása mégis túlzónak tűnik. Krúdy műveinek egyik korábbi fordításstilisztikai vizsgálata azt mutatja, hogy az irónia bizonyos formái, így a hasonlatokban, metaforákban megvalósuló konstrukciók nagyrészt jól közvetíthetők a fordításokban (PETHŐ 2022). A nevek esetében azonban igen gyakran látunk olyan konnotációs jelentéseket, jelentésárnyalatokat a forrásnyelvi szövegekben, amelyeknek a visszaadását a fordítások nem oldják meg. Ugyanakkor van, amikor az eleve meglévő egybeesések (*Rezeda – Reseda*) segítenek, és más esetekben is elképzelhető az eredeti név stílusértékét adekvát⁷ módon, a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg közötti lehetséges ideális viszonyt megvalósítva visszaadó megoldás. Mindez természetesen a fordítói döntéseken múlik: így a műfordítók nyelvi érzékenységében és kreativitásában kell bízunk.

Felhasznált források

- Krúdy Gyula 1979. *Szerenád. Válogatott elbeszélések 1912–1915*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Krúdy, Gyula 1980. *Schlemmergeschichten*. Ford. Skirecki, Hans. Verlag Volk und Welt, Berlin.
- Krúdy Gyula 1981. *Telihold. Elbeszélések 1916–1925*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Krúdy Gyula 1983. *Álmoskönyv. Tenyérjósítások könyve*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Krúdy, Gyula 1989. *Die rote Postkutsche*. Ford. Sebestyén György. Corvina Könyvkiadó, Budapest.
- Krúdy Gyula 1993. *A vörös postakocsi. Őszi utazások a vörös postakocsin 2*. Babits Kiadó, Szekszárd.
- Zeltner, Ernő Hrsg. 2011. *Ich liebte eine schöne Frau. Miniaturen von Gyula Krúdy, Ernő Szép und Antal Szerb*. Ford. Zeltner, Ernő. dtv Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, München.

⁷ Az adekvát fordítás fogalmáról, melynek lényege abban jelölhető meg, hogy az ekvivalencia a funkció szintjén valósul meg, összegzően l. KLAUDY (2003: 145).

Hivatkozott irodalom

- ALFÖLDY JENŐ 2002. (M)irigység. Adalékok egy Vörösmarty-dramahős névetimológiájához. *Forrás* 34: 124–128.
- BENKŐ LORÁND 1948–1949. A családnév-változtatás kérdései. *Magyarosan* 17: 40–45, 65–72; 18: 65–72.
- EYSENCK, MICHAEL W. – KEANE, MARK T. 1997. *Kognitív pszichológia. Hallgatói kézikönyv.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- FARKAS TAMÁS 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közzsók és tulajdonnevek példáján. *Névtani Értésítő* 29: 167–188. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2007.14>
- FARKAS TAMÁS 2009a. A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. *Diadal* vagy *Viktória, Eugén* vagy *Jenő? Fordítástudomány* 11/2: 22–35.
- FARKAS TAMÁS 2009b. *Családnév-változtatás Magyarországon. A névváltoztatások tényezői és története a 20. század második felében.* Nyelvtudományi Értekezések 159. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GEUENICH, DIETER 2002. Zur Entstehung und Entwicklung der Familiennamen im hohen Mittelalter. In: KREMER, DIETER Hrsg., *Onomastik. Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung. Trier, 12.–17. April 1993.* Band 6. Max Niemeyer, Tübingen. 41–48. <https://doi.org/10.1515/9783110918588-006>
- HORVÁTH PÉTER IVÁN 2020. Ha van *Bicska Maxi*, miért nincs *Égjáró Lukács*? A beszélő nevek fordítása. *Névtani Értésítő* 42: 85–107. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2020.5>
- JUHÁSZ DEZSŐ 2007. A magyarosított családnévek morfológiájának és szemantikájának konnotációs megközelítéséhez. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.).* *Nyelv, nemzet, identitás* 3. Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Debrecen–Budapest. 165–173.
- KLAUDY KINGA 2003. *Bevezetés a fordítás elméletébe.* Scholastica, Budapest.
- KOMLÓSI BOGLÁRKA 2012. Az ironia mint „kategóriaváltás” és „perspektíva-váltás” a szemantika és pragmatika határán. *Magyar Nyelv* 108: 410–425.
- KOROMPAY KLÁRA 2011. Az irodalmi névadás fogalmáról. *Létünk* 41/3: 86–93.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1956. Krúdy Gyula és a nevek. In: BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND szerk., *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Nyelvészeti tanulmányok.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 526–533.
- KUTTOR ÉSZTER 2009. Elvesztett jelentések – az irodalmi tulajdonnevek (nem) fordításáról. In: GECSÓ TAMÁS – SÁRDI CSILLA szerk., *A kommunikáció nyelvészeti aspektusai.* Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 99. Kodolányi János Főiskola – Tinta Könyvkiadó, Székesfehérvár–Budapest. 138–142.
- LANGACKER, RONALD W. 2008. *Cognitive grammar. A Basic Introduction.* Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331967.001.0001>
- MÁRAI SÁNDOR 1992. *Napló 1958–1967.* Akadémiai Kiadó – Helikon Kiadó, Budapest.
- MELICH JÁNOS 1943. Családneveinkről. *Magyar Nyelv* 39: 265–280.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2009. *Az alakzatok kérdése a pragmatikában.* Pragmatika 1. Loisir Kiadó, Budapest.

- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2019. Az irónia lényegi jegyének keresése az elméleti pragmatikában. *Magyar Nyelv* 115: 145–163. <http://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2019.2.145>
- PETHŐ JÓZSEF 1999. Krúdy Gyula személynévadása első Szindbád-kötetében. *Névtani Értesítő* 21: 299–304.
- PETHŐ JÓZSEF 2000. „Aki az igazi nevünkön nevez végre...” Krúdy Gyula írói névadása a *Szindbád megtérése* című kötetben. *Névtani Értesítő* 22: 97–103.
- PETHŐ JÓZSEF 2008. *Szabó Szindbád* és társai. A névadás szerepe a Krúdy-stílus iróniájában. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Budapest. 597–603.
- PETHŐ JÓZSEF 2011. *Alakzat és jelentés. Az alakzatok stílus- és jelentésképző szerepe a szövegben*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 129. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- PETHŐ JÓZSEF 2014. Szecesszió és biedermeier. A stilizált biedermeier Krúdy novelláiban. In: FRÁTER ZOLTÁN – GINTLI TIBOR szerk., *Születésnap kalandok*. MIT-konferenciák 1. Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest. 41–49.
- PETHŐ JÓZSEF 2022. „...und dann dreht sich das Ganze um”. Zur Frage der Übersetzung von Ironie am Beispiel von Krúdy's Werken. In: KEGYES SZEREKES, ERIKA – ZIPSER, KATHARINA Hrsg., *Kontrastive Studien zum Sprachpaar Deutsch–Ungarisch. Linguistische Betrachtungen ausgewählter systemlinguistischer und sprachkultureller Phänomene*. Verlag Dr. Kovac, Hamburg. 45–62.
- PETHŐ JÓZSEF 2023. A nevek a szöveg stílusszerkezetében. Krúdy Gyula Aranykéz utcai szép napok című kötetének névstilisztikai vizsgálata. *Magyar Nyelvjárások* 61: 663–671. <https://doi.org/10.30790/mnyj/2023/51>
- ROSCHELEANOR 1975. Cognitive Representations of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology. General* 104: 192–233. <https://doi.org/10.1037/0096-3445.104.3.192>
- SLÍZ MARIANN 2006. A beszélő nevek mint a posztmodern eszközei. *Magyar Nyelvőr* 130: 290–301.
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.1>
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1989. Krúdy Gyula névadása. *Magyar Nyelvőr* 113: 452–464.
- T. SOMOGYI MAGDA 2015. Az írói névadás vizsgálata. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 207–226.
- SZABÓ G. ZOLTÁN – SZÖRÉNYI LÁSZLÓ 1988. *Kis magyar retorika*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 2004. Krúdyról – a Márai szemével. In: JENEI TERÉZ – PETHŐ JÓZSEF szerk., *Stílus és jelentés. Tanulmányok Krúdy stílusáról*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 31. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 69–74.
- SZŐNYEI TAMÁS 1997. „A fordításnak vannak határai”. Christina Viragh író, műfordító. *Magyar Narancs* 1997. 05. 08. https://magyarnarancs.hu/konyv/a_forditasnak_vannak_hatarai_christina_viragh_iro_mufordito-57578 (2021. 02. 11.)
- TÁTRAI SZILÁRD 2008. Irónia. In: SZATHMÁRI ISTVÁN főszerk., *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. A magyar nyelv kézikönyvei 15. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 311–320.

- TÁTRAI SZILÁRD 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés. Segéd-könyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 131. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- TÁTRAI SZILÁRD – TOLCSVAI NAGY GÁBOR szerk. 2012. *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2005. *A Cognitive Theory of Style*. *Metalinguistica* 17. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2006. *Stilisztika*. In: KIEFER FERENC főszerk., *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 628–652.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2021. *Kognitív szemantika*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR – LADÁNYI MÁRIA szerk. 2008. *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 22. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VERMES ALBERT PÉTER 2005. *Proper Names in Translation. A Relevance-theoretic Analysis*. *Doktori Értekezések* 21. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

PETHŐ JÓZSEF

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5680-6738>

Miskolci Egyetem

Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

JÓZSEF PETHŐ, “Thank goodness! in the book I started, there is no Kázmér Rezeda...” A stylistic approach to the translation of Krúdy’s ironic naming

Functional cognitive linguistics and cognitive stylistics provide the linguistic background and methodological foundations of this paper. The most significant tenet of cognitive stylistics is the proposition that the formation of linguistic structures does not function merely as stylistic embellishments; instead, style represents an integral aspect of textual meaning. Names created by literary naming can be interpreted and analysed as defining elements of style. Following an introduction to the theory of language and style, the paper examines the fundamental issues of translating literary proper names. The most relevant question is whether it is necessary or possible to translate proper names in literary works. The following section presents an analysis of the significance of naming in Krúdy’s prose, followed by an examination of the main types of Krúdy’s names with ironic stylistic purpose. The third section analyses the German translations of Krúdy’s ironic names. In conclusion, it can be stated that the appropriate reproduction of Krúdy’s ironic names, which reflects the stylistic effect and meaning formation of the source language, is a particularly challenging task for translators. It is not uncommon to observe that connotational meanings and shades of meaning present in source language texts are not fully conveyed in translation. In certain instances, pre-existing linguistic coincidences (e.g., Hungarian *Rezeda* ‘reseda’ – German *Reseda* ‘reseda’) can assist in the translation process. In other cases, however, the translator’s professionalism, linguistic sophistication, and creativity are crucial to ensure such names’ accurate and effective translation.

Keywords: literary names, irony, literary translation, translation of proper names, Hungarian source language, German target language, functional cognitive stylistics, Gyula Krúdy